



חממות



גוש קטיף



בענין שביעית

נכתב בעה"י ע"י

יצחק ברנד

מח"ס בריתי יצחק על גרות ועירובין, פתיחת שערי העיר, ביום הראשון
תשבינו, בגדי שלום ואמת, שוב אשוב אליך, איסור החזרת שטחים, חשיבות
ארץ חמדה, תיקוני שבת כהלכתו, גרמא כמעשה, חוט תכלת, חצוצרות
מלחמה, קדושת הארץ באילת וגבולי צפון, חממות גוש קטיף, הקמת ממשלת
התורה, להוציא בלעו מפיו, יבום או חליצה, לא ישבו בארצך, ושפל אנשים
יקים עליה, פנו דרך ה', ד' סוגי מנהיגים כחם ומגבלותיהם

כתובת המחבר

ת.ד. 906

עמנואל, 44845

טל. 09-7922460

מפתח

הקדמה

סימן א דין ארץ ישראל בגוש קטיף

סימן ב בענין עציץ שאיט נקוב.

א) אי יש איסור דרבנן בעציץ שאינו נקוב

ב) בענין עציץ שאינו נקוב המונח באויר

ג) אם יש רגילות לזרוע בעציץ שאינו נקוב

סימן ג' בענין דין בית.

סימן ד' בענין מכירה לגוי.

א) אם יש קנין לגוי להפקיע

ב) נדון על עצם המכירה אם יש בו חלות דמהני

ה) תשובת ר' יוסף גאון

ז) חומר ממכר מכירת חמץ

ג) תשובה מתלמיד ר' צדוק גאון

סימן ה בביאור תשובת ר' יוסף גאון בענין הערמה

א) להבין מציאות המעשה.

ב) הסבר הלשוניות

הקדמה

בזמן האחרון דנים גדולי ישראל שליט"א בענין חממות של גוש קטיף וראיתי בספר שביעית בהלכה מהרב מיכל שטרן שליט"א כל משא ומתן של זה ורצוני גם אני לחוות דעתי בענין זה וכדי להציג השאלה אעתיק לשון ספר הנ"ל אות באות פרק י"ג בהקדמה שלו

חממות בגוש קטיף.

בביקורי בגוש קטיף, קיבלתי הסבר מקיף ע"י האגרונום ר' מרדכי שומרון, על תהליך גידול החממות בכללותו ועל גוש קטיף בפרט.

לקראת שנת השמיטה הבעל"ט, מתעוררים קשיים גדולים לאספקת ירקות מערבים, מחמת קשיי פיקוח בגלל המצב הבטחוני, ולכן השקיעו מיטב כחות בבניית חממות, לגידולי ירקות, ולהקל על אספקת השמיטה.

החממות בנויות, על גבי כלונסאות ברזל קבועים, עם פריסת ניילון שקוף, בגג ודפנותיו, העשוי למנוע בפני הרוח, ואפשרות שמירת טמפרטורה רצויה בלילה, ע"י הוספת חימום באויר הפנימי, במתקני חימום, ומונע האטת התקררות הלילה.

כמו כן יש פתחי איורור, וכן מיתקני איורור, שלפעמים מתוך איטום הדפנות מוסיפה קרינת השמש לטמפרטורה גבוהה, אשר תזיק לגידול הצמחים, ויש צורך באיורור תקין.

הקרקע מכוסה ביריעות מחומרי פלסטיים אטומים, ומכוסה בשתי שכבות, אחת על השניה, בכדי שאותם נקבים שיש ביריעה אחת אינה נמצאת מול נקב היריעה השניה, כך שלמעשה יש נתק מוחלט בין העציצים והקרקע.

העציצים העשויים מפלסטיק אטום, עם נקבים בצד דפנותיהם, ומונחים בגובה מסויים מהקרקע, שיתרונותיו הוא גם בדיקת מי הניקוז הנמצע תחתיהם, לקבוע אחוזי ההשקיה ושאר חומרים הרצויים לגידול תקין של הצמח. ואם יהיו על הארץ ממש, קשה לבדוק דברים הנ"ל.

גידול טוב בחממה מביאה לפעמים תוצרת יותר טובה בכמות, מאשר בגידול שדה, לדוגמא בשדה רגילה מוציא שיח, אחוז קטן של עגבניות, משא"כ שם השיח גודל כמו עץ ומתפשט לגובה, המוציא שלל של אשכול עגבניות, כדוגמת אשכול ענבים.

ישנה מערכת השקיה, בתוספת דישון וחומרי גידול, הממונעים ע"י מחשב, כך שמוסיף שמירה יתירה, לסייע לגידול תקין של הצמחים.

עציצי הפלסטיק עשויים בגודל מסויים שניתן לטלטלו ע"י האדם ממקום למקום, באופן שלא ייחשב כקבוע מחמת גדלו כמו שיבואר להלן.

צדדי ההלכה הקשורים בזה הם:

א. דינה של חממה אם דינו כבית.

ב. דינה של חממה קבועה.

ג. מצע המנותק אם דינו של העציץ כדין עציץ שאינו נקוב.

ד. מכירת העציצים לגוי.

ה. זריעה ושאר מלאכות דאורייתא ייעשו ע"י גוי.

חממות גוש קטיף

סימן א דין א"י בגוש קטיף

הגר"א.

וגם בתשובותיו משנת יוסף ח"א ס' מ"ז מטיק ג"כ שבכל גבול מעזה עד ואדי אל עריש פליגי אם הוא עולי מצרים או עולי בבל. אבל בודאי פחות מזה אין והחז"א החמיר לחשוב כעולי בבל.

סימן ב בענין עציץ שאינו נקוב.

(א) אי יש איסור דרבנן בעציץ שאינו נקוב

הנה החז"א פסק למעשה שעציץ נקוב אסור לזרוע מדרבנן בשביעית. אולם לא היה ברור אצלו הדבר ממש. (ס' כ' ס"ק א').

אבל הבאים אחריו כבר הכריעו הדבר. ע' בספר שביעית כהלכה פרק י"ט שהאריך בזה.

והביא בשם שו"ת נחפה בכסף יו"ד ה' לאיסור. מן הרמב"ם בפ"א משמיטה ה"ו (נמצא בירושלמי שביעית פ"ד הל' ד' ותוספתא ספ"א) אין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר אבל בודקין בעציץ מלא גללין. וביאר דמיירי בעציץ שאינו נקוב דאל"כ הרי גם בבדיקה בעציץ מלא גללים יהא אסור מכיון שיונק מן הקרקע ומבואר שמלא עפר אסור גם בעציץ שאינו נקוב. ע"כ. אולם ברדב"ז על הרמב"ם כתב על התר גללים ומסתברא דאפילו בעציץ נקוב, דלא החמירו כ"כ.

אולם ע' בחו"ב דמאי ס"ס ט' שכתב ג"כ כמו הנחפה בכסף דבעציץ נקוב אסור אף במלא גללים.

וע"כ גם מן הרדב"ז מבואר שגם בעציץ שאינו נקוב אסור דמלא עפר.

ונראה להביא ראייה לדעת הנחפה בכסף והח"ב שבעציץ נקוב אסור אף במלא גללים מן הרמב"ן גיטין ז': והריטב"א ועוד ששם הביאו תוספתא שביעית פ"ד הטומן את הלוף בשביעית כדי שלא יצמח יניח בכלי חרס.

וביאר הרמב"ן, שדוקא בכלי חרס ולא בכלי עץ משום שחרס אינו חשיב כנקוב ועץ חשיב כנקוב וממילא יצמח ואסור והרי צריך לעשות שלא יצמח, ע"ש

וע"כ איירי שאין שם עפר. שהרי אם יש עפר אז ג"כ בכלי חרס יצמח. ומבואר מזה, שבכלי עץ שחשוב כנקוב, צומח אף בלי עפר ואסור בשביעית.

ועכשיו קשה התוספתא למה מותר לנסות הזרעים בכלי גללים, תיפוק ליה שגם בלי גללים צומח מן הארץ, וע"כ דאיירי בעציץ שאינו נקוב, ומבואר מזה שבמלא עפר אסור אף בעציץ שא"נ.

וכן מדברי הרמב"ן עצמו איך שביאר התוספתא דאיירי בא"נ, מבואר שבכלי חרס דוקא שלא יצמח הא אם צומח אסור, וע"כ אף באינו נקוב אסור אם מלא עפר. וכן הביא בספר הנ"ל פרק י"ג בשם הגרשז"א שליט"א

וז"ל הגאון רב שמואל וזנר שליט"א במכתב שהובא בספר שביעית בהלכה ס' י"ג

כבוד ידידי המכובד הרב וכו'.

אחדשה"ט וש"ת באהבה, זה כמה שקבלתי מכתבו היקר, ומה שהציע בענין החממות בשביעית ובדין הירושלמי פ"ק דערלה לענין זריעה בבית בשביעית, ובענין עציץ שאינו נקוב שמרן החזון אי"ש נטה קצת להקל אפי' מדרבנן, ולקוצר זמני אכתוב בקיצור על לב מבין ופתות.

הנה במקו"א (נדפס עכשיו בח"ו סימן קסז משבט הלוי) הארכתי קצת בזה, דבעציץ שאינו נקוב הדבר נוטה להחמיר וכמש"כ ברדב"ז פ"א משמיטה ה"ו, ולפי עני"ד דעתו ברורה מדמחלק בתוספתא דשביעית וברמב"ם פ"א בין עפר לגללים. ולא מחלק בעפר גופא בין נקוב לשאינו נקוב, ויש בזה רבותא גדולה מגללים. בעפר גופא בין נקוב לשאינו נקוב, מכלל דבעפר אפי' אינו נקוב איכא איסור דרבנן ע"כ ולמדנו דאפילו בלבדוק את הזרעים אסור, וכתבתי שם דבאינו נקוב איכא סברא גדולה להחמיר דמיחלף בנקוב, כיון דהלכה גם אם הוא נקוב כמוצאת משקין ובפחות מכדי שורש קטן נקרא אינו נקוב העולם לא יודעים לחלק בזה.

ומש"כ בס' ערוך השולחן פט"ז ס"א להכריע פסק הירושלמי מסוגין גיטין ז' ע"ב דמבואר לענין מעשר ושביעית דבעינן דוקא נקוב אבל שאינו נקוב פטור, וממילא מוכח דגם בבית פטור

חממות גוש קטיף

סימן ב' בענין עציץ שאינו נקוב.

בשביעית ע"כ ע"ש. וכל דבריו שגגה דמה ענין סוגית גיטין לספק הירושלמי לענין זורע בבית, וספק הירושלמי לענין זריעה בקרקע הבית ולפי הצד דשבתה הארץ דשם ארץ קובע א"כ זריעה גמורה בקרקע א"י היא, ומה זה לענין זריעה בעציץ שאינו נקוב סוגיא דגיטין. וגם אין מסוגיא דגיטין שום ראי' להקל בעציץ שא"נ לכתחילה דהתם לענין צד דאורייתא של עציץ נקוב איירי, אבל לעולם י"ל דאיסור דרבנן איכא והכי נראה.

איברא דאיכא תרתי בית וגם אינו נקוב מאן דמקיל בזה כגאון ישראל החזון איש מי מפיך מיניה. ומ"מ אין דעתי העני' נוטה להקל אלא בבית ממש אבל בכיסוי בעלמא מלמעלה אין ראי' גמורה דנקרא בית, ותשובתי שם הארכתי עוד בענינים אלה. עכ"ל

ונעתיק דברי החו"ב דמאי ס"ט ס"ק י' וז"ל

בדין עציץ שא"נ לענין שביעית נראין הדברים דודאי אסור מדרבנן וכדפריך בפשטות מנחות ע' א' מאי קמ"ל דזריעה היא מדרבנן תנינא מן הנקוב כו', מבואר דמעשרות שמעינן לכל דיני התורה דחשיבא זריעה מדרבנן, ואף אם נימא שיש מקום לחלק בין כלאים לשביעית מ"מ רהיטת הסוגיא דלכל מילי זריעה היא מדרבנן, והדבר מפורש ביר' פ"ד דשביעית ה"ד והוא בתוספתא ס"פ א' וחובא ברמב"ם פ"א משמו"י ה"ו דאין בודקין את הזרעים בעציץ מלא אדמה אלא בעציץ מלא גללים, ונראין הדברים דבעציץ שא"נ קאמר דסתמא לבדיקת הזרעים אין צריך לנקוב, וגם מדנקט שריותא רק בגללים, משמע דבעפר ליכא שום גוונא להיתירא, וגם בנקוב צ"ע אם יש להתיר בגללים דכיון דמצמיחים ויונק מן הקרקע דין הוא דליחשב מחובר לכל מילי ואמאי לישתרי בשביעית, וברדב"ז ברמב"ם שם כתב להתיר אף בנקוב, ומ"מ שמעינן דפירש נמי דהא דאסרינן במלא אדמה הוא אף באינו נקוב, וכן נמי מהא דתניא בתוספתא פ"ג דמעשרות דבצלים שהשרישו בקופה הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית משמע דנהוג שביעית בעציץ שא"נ, דאליכ מאי רבותא בהשרישו בקופה דהתם כיון שאינו רוצה בהשרשתן חשיבי כתלושים לכל מילי, הלא גם בעשא"נ ותפץ בהשרשתם הם בחזקתם לשביעית, אלא משמע דבעשא"נ נהגא שביעית, והיינו רבותא דבבצלים שהשרישו בקופה לא נהגא, וכן דעת מרן זללה"ה כמש"כ בשביעית סי' כ"ו סק"ד, ועיי"ש סי' כ"ב סק"א וסי' כ' סק"ה.

וכ"ז לענין איסור עבודות לענין קדושת שביעית, אבל לענין איסור ספיחין יש להסתפק דאפשר כיון שאין רגילים לזרוע בזה כ"כ לא גזרו רבנן, ולא עדיף משדה בור ואינד, וצ"ע. עכ"ל החו"ב

(ב) בענין עציץ שאינו נקוב המונח באויר

וע' בספר שביעית בהלכה עמוד ס"ב שהביא מקובץ פנים מאירות אלול תשנ"ב סניף להקל דבעציץ שא"נ מונח גבוה לא גזרו כיון די"א דגם בנקוב הוא רק דרבנן

ותמהני על זה דא"כ עציץ שא"נ שמונח תוך עציץ שא"נ יהא מותר לתלוש בשבת ולא יהא מחויב במעשר משום דהוה גזירה לגזירה, שאפילו הפנימי היה נקוב אין דאורייתא, אלא ודאי שכל שאינו נקוב היינו שאינו יונק מן הקרקע גזרו אטו יונק וכלול בזה כל שאינו יונק אבל מונח בתוך אדמה והוא בכלל הגזירה ואין נפקא מינה כמה הפסקים יעשה בינו ובין הארץ וכמה ירחיק מן הארץ ואין זה צריך לפנים (למעשה אין נפ"מ בזה כיון שאין מגביהים העציצים) לפי חו"ב חו"ב

(ג) אם יש רגילות לזרוע בעציץ שאינו נקוב

יש כאן להעיר הערה שנכתב לא להלכה ולא למעשה רק להעיר הלומדים, ע' במ"ב ס' שליו ס"ק ל"ה לענין עשבים שעלו על אזני הכלי שחייב משום קוצר. וז"ל חייב משום עוקר דבר מגידולו דהוה תולדה דקוצר ול"ד לעציץ שאינו נקוב דהתולש ממנו פטור משום שאינו מחובר לקרקע עולם, דשאני התם שאין דרך זריעה שם משא"כ הכא דעיקר גידולן כן. ע"ש

ואולי יתכן דאפשר לומר שאם יתרבו שיטת גידול בקביעות בעציץ שא"נ ועושים הדבר טוב ואולי אפילו יותר טוב מזריעה באדמה ממש, יתהפך דין עציץ שא"נ לדין נקוב.

ואין לומר שלענין מעשר ושביעית צריך להיות קשור לקרקע עולם של א"י דז"א ורחי עציץ שא"נ המחובר בקביעות או בא במדה חוששין לנקוב. (וע' בספר שביעית בהלכה בשם האגלי טל ע"פ הרא"ש

חממות גוש קטיף

סימן ב' בענין עציץ שאינו נקוב.

בתשובה כלל ב' ס' י' דהא דעציץ שא"נ חשוב אינו מחובר משום דמיטלטל, אף שאינו מחובר לקרקע עולם רק הוא בעצמו נחשב לקרקע, וע' בזה ג"כ בחו"ב דמאי ס' ט' ס"ק ח' בביאור הרא"ש שקרקע ע"ג גג דינו כמחובר אף שאינו מחובר לכללות הקרקע) וא"כ אולי ה"ה אם יש כאן שיטת גידול, ואף דבעשבים שעלו על אוזן הכלי אולי אין בהם חיוב לעשר מן התורה משום שאין יונקין מקרקע ורק בשבת חייב משום עוקר דבר מגידולו, מ"מ עכ"פ שמעינן דעציץ שא"נ שפטור הוא משום שאין דרך לזרוע, הא אם יעשו מזה דרך לזרוע כגון להציל מתולעים ושאר מפסידים, (במו שמתואר בהקדמה שיש כאן איכות וכמות מעולה בגידול ירקות) אולי חייב מן התורה (הערה זו להעיר ללומדים וכעת לא להלכה ולא למעשה).

סימן ג' בענין דין בית.

ע' ירושלמי פ"ק דערלה הל' ב' שמסתפק לענין שביעית אם יש איסור, והפאת השולחן סוף ס' כ' מיקל בשביעית בזה"ז דרבנן.

והחז"א ס' כ"ב ס"ק א' כתב שכיון שעיקר הספק בדאורייתא ממילא אין להקל.

ומ"מ הקיל בעציץ שאינו נקוב.

אולם בענין הגדרה מהו בית, יש קושיה דבפ"ב דשביעית משנה ב' איתא דעושים בתים לנטיעות עד ראש השנה. ומשמע דבשביעית גופא אסור, אלמא שבית אסור שביעית ולא מתיר.

וכתב שם הרמב"ם בפה"מ עושים להם צללים להסיך מן הגשם והשמש שלא יזיקם, וז"ל הר"ש ובירושלמי משמע בית ממש שעושים לצל על האילן. עכ"ל

ומכח קושיה זו כתב החז"א ס' כ' ס"ק ו' וז"ל ועושין להן בתים אינו ענין לנוטע בבית, דהתם (היינו הצית האומר) הגג מצד האילן או שיש בגג חלונות שמגין בפני החמה ואינו מגין מפני הגשמים ובפני הטל והאוויר והתם הבית להיטיב הגידול, אבל הנוטע בבית הצמחים הם במצב בלתי טוב שנשלל מהם תועלת הגשמים והטללים והאוויר וקוי השמש, והבית להם לרועץ עכ"ל

ומבואר מזה. שכל מה שיש להתיר בית, אם זה לרועץ, אבל אם הבית לתיקון, אז אין שום התר, אדרבה, עשית בית גופא הוא מלאכה בשביעית.

הנה לענין החממות בודאי עיקרן לתיקון כדי שאפשר לזרוע בין בימות החמה ובין בימות הגשמים, וע' בספר שביעית כהלכה פרק י"ג שהסביר איך יש תועלת ע"י הבית. (כבר העיר בספר הנ"ל כל טענה זו)

הנה יכול להיות שיש זמנים מיוחדים שהבית לקילקול, כמו שהביא שם עמוד ס"ז במכתב של הגאון ר' י"ש אלישיב שליט"א.

אולם נראה פשוט שזה לא מועיל כלל. שהרי כתב החז"א ס' כ"א ס"ק א' דאם מקים אהל ארעי לפי שעה אינו בדין קולת בית, וע' בספר שביעית כהלכה ס' י"ג ס"ק ב' שדן אם אהל לחצי שנה נחשב בית. אולם פחות מכאן בודאי אינו בדין בית. הנה כאן, אף שהבית הוא קבוע, אולם הרי קביעות הבית הוא לתיקון, וזה אינו חשוב בית להתיר. ומה שלפעמים יש קילקול, זה בודאי רק צורת ארעי. וא"כ אין כאן כלל קולת בית אף בזמן שהוא לקילקול, כי הבית כשהוא לרועץ הוא רק ארעי ודו"ק היטב.

וממילא יוצא שאין כאן כלל התר בית ולא חזי לאצטרופי כלל.

סימן ד' בענין מכירה לגוי.

א) אם יש קנינו לגוי להפקיע

הנה הגר"ש אלישיב שליט"א בא להקל מטעם שמוכרין לגוי, (הובא דבריו בספר שביעית בהלכה פרק י"ג בסוף) וכתב שכל מה שאוסרין למכור לגוי, זה קרקע שיש בו איסור לא תחנם. אולם על עציץ שאינו נקוב אין בו איסור לא תחנם. וכן יש טעם בחז"א ס' כ"ז ס"ק ז' לאסור מכירת הארץ שאין דעת הישראל למכור, שאם יקחו הנכרים הקרקע לא יסכימו, אולם כאן אם יקח הנכרי העציץ

חממות גוש קטיף

סימן ד בענין מכירה לגוי

וישלם המחיר המלא יסכים הישראל וכן א"צ טאבו בשביל מכירת העצים.

הנה לפני שנדון על המכירה אם יש כאן מכירה, צריך לדעת, שאפילו בעציץ של גוי, מהני רק לדעת צד אחד של בעל התרומות שביעית בזה"ז יש קנין לנכרי להפקיע. דאילו לדעת כמעט כל הראשונים, אין קנין לנכרי להפקיע כמבואר בחז"א ס' כ' בסוף. ואף לדעת מרן הב"י שהקיל בקדושת שביעית בשדה של נכרי, מ"מ לגבי עבודה מודה שאסור.

וממילא מהני רק לצד אחד של הבעל התרומות.

ואין לומר שבעציץ שאינו נקוב יש קנין, כמו בסוריא, דכיון שאילו יש לגוי קרקע בא"י אין בידו להפקיע. ממילא גזרו ג"כ על עציץ שא"נ דידיה, ואין ליתן לעציץ נקוב דין סוריא.

רק שיש לדון אם שטח שכבשו רק עולי מצרים יש קנין לנכרי להפקיע. אם נדמיהו לכיבוש עולי בבל שאין קנין או לסוריא שיש קנין, (גיטין מ"ו. רמב"ם פ"א דתרומות הל' י) ונפקא מינה מזה להדיעות שס"ל שגוש קטיף הוה מכיבוש עולי מצרים ולא מעולי בבל

ויש לעיין לגבי איסור לא תחנם, דמבואר במשנה ס"פ דע"ז. דבסוריא אין איסור לא תחנם. ומותר למכור בית לגוי, ומ"מ כתב בחז"א שביעית כ"ד ס"ק א' סד"ה ומבואר, שכל הארץ שכבשו עולי מצרים בכלל האיסור, אלמא שאף שסוריא אינו נקראת א"י בכל זאת כיבוש עולי מצרים נקראת א"י.

אולם מן החז"א אין ראייה לעין אם יש קנין להפקיע שהוא כתב שם שאיסור לא תחנם אינו תלוי בקדושת הארץ, שאף בזמן שגלו אחר בית ראשון ופקע קדושת הארץ לגבי מצות, מ"מ היה בו משום איסור לא תחנם.

ומשמע קצת בגיטין שם שסוריא משום שהוא כיבוש יחיד לא שמה כיבוש, אבל עולי מצרים הוה כיבוש רבים שמה כיבוש. אולם אין ראייה, דאם נאמר דסוריא נכבש ע"י עולי בבל (חז"א ס' ג' ס"ק כ"ו ד"ה ח' א') א"כ צריך סברה שהוא כיבוש יחיד ומש"ה מהני קנין עכו"ם, אבל עולי מצרים כיון שלא נכבש ע"י עולי בבל, אף דבקדושה ראשונה הוה כיבוש רבים, אולי מהני קנין.

ונראה להכריע הדבר מלשון הרמב"ם פ"א דתרומות הל' ו', וז"ל נמצא כל העולם כולו לענן מצות התלויות בארץ נחלק לשלש מחלקות, ארץ ישראל וסוריא וחוצה לארץ, וארץ ישראל נחלקת לשנים כל החזיקו עולי בבל חלק אחד והנשאר שהחזיקו עולי מצרים לבד חלק שני, וחוצה לארץ נחלקת לשנים ארץ מצרים וכו' ושאר ארצות וכו' עכ"ל.

הנה הגדיר כיבוש עולי מצרים בתוך נוסח א"י. ואח"כ בהל' י' כתב וז"ל גוי שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינו ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא ביכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לגוי מעולם ויש קנין לגוי בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר. עכ"ל. ואח"כ מפרש כל פרטי דינים של קנין גוי, ח"ו כחן המקום לדון לענין קדושת שביעית חס שייך אלל גוי)

ומבואר ברמב"ם שמקודם כלל שני סוגי א"י בתוך א"י וחלוקה אחרת סוריא, ואח"כ כשמדבר על קנין עכו"ם איפה יש ואיפה אין, כתב רק סתם חילוק בין א"י וסוריא, אלמא שכל מה שכלל מקודם בתוך א"י, וכלל ג"כ בענין קנין עכו"ם בהל' א"י ששם אין לו קנין, אלמא שכיבוש עולי מצרים אין קנין לעכו"ם להפקיע.

והטעם נראה בזה שאף שלענין פרטי דיני שביעית עולי מצרים אינו חמור יותר מסוריא (ע' ר"ש פ"ו משנה א') מ"מ כלפי קנין עכו"ם יש חילוק גדול, שא"י שייך מיוחד לכלל ישראל ויש בו איסור לא תחנם וממילא אין לגוי אחיזה שם משא"כ סוריא שאין בו איסור לא תחנם ולא ניתן לכלל ישראל יש לגוי כח אחיזה,

ומה שאין קנין דרשינן מן הפסוק (ויקרא כ"ה ה"ג) כי לי הארץ. לי קדושת הארץ, (גיטין מ"ו) ואף ששם אירינן לענין ישראל שמכר לישראל שלא ימכרנו לצמיתות, ודין זה רק בזמן שהיובל נוהג. מ"מ דרשינן נמי לענין שאין קנין לנכרי להפקיע ממעשר. וממילא אף לאחר שבטלה קדושה ראשונה, מ"מ כשעלה עזרא תיקנו בחזרה ג"כ שביעית בשביל מקומות שקידשו עולי מצרים. ומדרבנן החשיבו הקדושה של מקודם. ממילא נכלל בכלל הפסוק כי לי הארץ. משא"כ בסוריא שהוא כיבוש יחיד. אינו בכלל כי לי הארץ, וגם כל דיני החזרת שטחים אין נוהגין שם אף בזמן שהיובל נוהג. כ"מ

חממות גוש קטיף

סימן ד בענין מכירה לגוי

להיתערם במצות ולגנוב דעת עליונה ודעת הבריות ויש כאן איסור שבת... וחילול שבת וחילול השם בפני ישראל וגוים שאפלו הערמה...ב...ן (כ"י היה כאן חסר כמה אותיות) אפילו בדבר הרשות אסור לעשות לכתחלה ערמה דאמרו ליה רבנן לרב (ששי) [אשי] חזי מר האי מרבנן ורב (חייה) [הונא] בר חיון וכולי' (שבת קלט:) ומעשה מברא שבות בעלמא הוא ואף על פי כן צורבא מרבנן לא אתי למעבר (אחלינו בגמי' למעבד ואולי יש ט"ס כאן או שהוא גרס כך בגמי' וחוזר רק על מעשה דמעבדא ולא על מעשה דתומי ומיושב זה פסק הרמב"ם פ' כ"ג הל' ג') כן [נראה דל"ל כאן] שיש חרישה שהיא איסור מלאכה ופתיחת חנות בשבת לא כל שכן שאסור מכל צד וצד ויש בו חילול השם: עכ"ל. נראה כוונתו דענין מעבדא הוא שבות קל וע"ע בתש" רב הא"י גאון הוצא צעיתים ד' 57 שאיסור מעבדא וספינה הוא אותו איסור וספינה מותר בע"ש לנורד מלוא וע"ש דמשמע דעת רה"ג שהותר שם רק אם לא ידע צדאי שהגוי יעזירנו ואם ידע אסור וזה הכוונה לא אתי למעבד (או למעבד) לכתחילה.

ודברי רב יוסף גאון אין צריך לומר שחולק על מה שנא' צ"ע ס' רמ"ו ד' וה', שאפשר לזקוף אחריות על הגוי שזוכר ממנו כדי להתיר איסור שבת בהמה, שם הגוי צריך את הבהמה לנורד עצמו והישראל אומר לו שאינו יכול להרשות לו עד שיקנה ממנו או יעשו עליו לאן ברזל ואח"כ משתמש הגוי הרצה זמן בתורת שם פרה מחצירו ולא רק בשבת, וזה אינו הערמה משא"כ צ"י יוסף גאון שהגוי א"ל לבהמה וחנות רק הישראל רוצה להקנותו כדי שיוכל לעבד בהתיר ואחר שבת חוזר וקונה ממנו זה הערמה ודו"ק

ב) חומר ממנהג מכירת חמץ

וע' בתשו' ח"ס או"ח ס' קי"ג שהתיר מכירת חמץ אף שהוא בהערמה. מ"מ כתב בסוף שלענין מכירת קרקע בשבת ולחזור ולקנות, איסור גמור וז"ל

ומכ"ש שחלילה להתיר שדה של ישראל למכור בעש"ק במכירת הערמה הנ"ל מתרי טעמי, חדא שלא התירו הערמה במלאכת שבת במחובר כ"א בבהמה בתלוש וביד הנכרי ובידיעבד מהפ"מ, ועוד משום מראית העין ולא התירו חז"ל ספ"ק דע"ז להשכיר מרחץ ע"י שום פירסום בעולם או מקבלי קיבלות בתוך התחום ובחולו של מועד אפילו חוץ לתחום ובזה"ז שדה לאו לאריסות עביד כלל וכלל כ"א פועלים שכירי יום כידוע שנשתנה הענין ולפענ"ד אפילו שכירות שדה אסור מכש"כ מכירה של הערמה, ועוד כיון שבהמותיו של ישראל עובדים בשדותיו המפורסמים לישראל איכא איסורא אפילו בבהמה ולא הותר אלא בבהמותו של ישראל שהיא כבר ביד נכרי שאינו בביתו ושדיהו של ישראל שיאמר בהמתי קנויה לך אבל באופן הנ"ל אסור והמורה שלא כדין הורה עכ"ל הח"ס.

הנה שם איירי אפילו אם הישראל עצמו אינו מתעסק בשדה בשבת. רק שנקרא על שם ישראל.

וכאן הוא יותר חמור, מכיון שבשביעית עצמו הישראל מתנהג כשלו שהוא המצוה לעבוד והוא המוכר.

וכן בתשו' ר' יוסף גאון מבואר, שאפילו אם רק לאחר השבת, הישראל ישב בחנות, נקרא הערמה גלויה וגונב דעת עליון, כ"ש כשבשבת עצמו הישראל מטפל בחנות. וא"כ כאן שבשביעית גופא מטפל הישראל, ואף אם עושים מלאכות דאורריתא ע"י גוי מ"מ כל המקח וממכר הוא על שם הישראל, הוה ערמה עוד יותר גלויה. ולא מהני כלל, וזה ק"ו בן בנו של ק"ו מתשו' הח"ס הנ"ל שאיסור גמור הוא והח"ס כתב כל דבריו לאסור בלי שראה תשו' ר' יוסף גאון בפנים. וכ"ש אחר שזכינו תשובה זו בפנים עאכ"ו.

וז"ל החז"א כלאים ס' ה' ס"ק י"ד במכתב. והמערימים לזרוע כלאים יחידות ולהקנות מקום מין אחד לרעהו נכשלים בכלאים דאורייתא אף לדעת הרמב"ם שלא אמרו אלא בשדה אבל כל שיש כלאים בשטח של י"א וחמש מקרי שדה של כלאים וגם לא אמרו בעושה בהערמה והשדה נקראת על שם בעליהם. והגידולים נוטל אחד [ואין נפקותא אם הוא מאכל אדם או מאכל בהמה] וחבל דבר שהראשונים נצטערו עליה וב"ד שלחו שלוחים לצאת על הכלאים לעקור ולהפקיר, ידחו בגילא דחטתא. עכ"ל.

הנה מכנה החז"א עיצה זו בשם דחיה בגילא דחטתא. ופשוט שגם אילו היה רק איסור דרבנן לא היה מהני. דבודאי א"א לדחות גם איסור דרבנן ע"י גילא דחטתא. ועוד הרי כלאים יש כמה ציורים שאין בהם רק איסור דרבנן (ע' רמב"ם פ"ג הל' ט' י' וגם בהם וגם על זה תיקנו להפקיר השדה, וע')

חממות גוש קטיף

סימן ד בענין מכירה לגוי

רמב"ם ספ"ב. וכן בתשו' רב יוסף גאון דאיירי במכירת חנות ושם אין יותר מאיסור דרבנן של אמירה לגוי ובכל זאת האריך בחומר האיסור.

ע' צס' ה' צאריכות ציחור תשו' ר' יוסף גאון

ג) תשובה מתלמיד ר' צדוק גאון בענין הערמה

עוד מצאתי בגאוניקה דף 81 תשובה הגאונים [לא כתוב שם אומרו, אבל היה תלמיד רב צדוק גאון כמצואר צהצל תשובות של אח"כ. וז"ל: ואתה לקמי אדונינו מאור עינינו מר רב צדוק גאון ניחא נפשיה צגן עדן ופסק לכו דינא דינא לחרות וכפייה ליורש דנתן שמעיה צריה דינחך ראש גלותא וכתב להון גיטא לחירותא. עכ"ל (רב צדוק גאון היה צשנת ד"א תקפ"א), וז"ל החז"א אור"ח דף נח צקונטרס השיעורים, אח"כ ראייתי תשובת גאון [הנדפס צאולר הגאונים עירובין פ"ג, ואף שאין לסמוך על כתי" הנמצאים בהפסקת מסורת דור דור אבל כאן נראה שהם דצרי גאון] עכ"ל החז"א

ואסיר ליה לישראל להשכיר בהמתו לגוי לרכוב עליה בין ביו"ט בין בשבת מפני שמצווה ישראל על שביתת בהמתו כעצמו שנ' (שמות כ' י') אתה ובנדך ובתך (ו) עבדך ואמתך ובהמתך (דצריס ה' י"ד) ושורך וחמורך וכל בהמתך וכתוב (שמות כ"ג י"ד) למען ינוח שורך וחמורך וכו' ולהערים ולמכור בהמה לגוי מערב שבת ולחזור וללוקחה למוצאי שבת אסור אסור גמור. השתא הערמת ריבית שאסור ממון הוא (צ"מ ס"ב, קידושין ו): ואסור סירוס בחוצה לארץ שהוא אסור קל הערמה דילהון אסור (= אסור) (צ"מ 5: וע' ש"ע אה"ע ס' ה' סע' י"ד) הערמה בשבת דאיסורה אסור חמור ומוזהרין עליה בכל התורה על אחת כמה וכמה שהערמה אסור עכ"ל.

ויש ללמוד הלכתא גבירתא מתשובה זו.

א) בשביתת בהמתו אסור ביום טוב כדעת המהרש"ל שהובא במ"ב ס' רמ"ו ס"ק י"ט.

ב) דגם רכיבה אסור ואף דחי נושא את עצמו. מ"מ אסור מדרבנן והא דאמרינן בן בתירה מתיר בסוס (פסחים נג. שבת צד). הוא רק היתר למכור אבל להשכיר אסור מדרבנן כמש"כ רש"י שבת שם.

ג) דגם בדרבנן אסור להערים. (וגם ביו"ט יש איסור הוצאה כשזה לצורך הגוי.) וזה דלא כהבה"ל ס' רמ"ו בה"ל ד"ה רק בשם הפמ"ג.

ד) דאיסור שהוזכר בריבית ב"מ ס"ב: דאסור להערים, הוא לא רק ענין פרטי שתיקנו בציור שם רק הוא ענין שאפשר ללמוד לשאר חלקי התורה וכ"ש בריבית עצמו, וזה כדעת הריטב"א דף סח. שאסור להערים בעיסקא

אולם מה שקשה לי על תשובה זו מה שכתב סירוס בחוצה לארץ הוא אסור קל, דאיזה קלות יש בזה הרי דרשינן בספרא פ' אמור ובארצכם לא תעשו אין לי אלא בארץ בחוצה לארץ מנין ת"ל לא תעשו בכל מקום שאתם. ודבר זה הוא מוסכם בין כל הראשונים. ע' בשו"ע אה"ע ס' ה' סע' י"א, וחיובים מלקות על סירוס בחוץ לארץ כמו שכתב הרמב"ם.

ואולי אפשר לומר בכונת הגאון ז"ל דאף דהוה מדאורייתא, מ"מ כיון דאתיא מדרשא. הוה יותר קל וסגי ליה לעשות ק"ו מזה לשבת. והרי כתב דבשבת שכתוב הרבה פעמים בתורה יותר חמור ומשמע דמה דמפורש בתורה נותן חומר. וכעין דאתא בחז"ל (רש"י בראשית כ"ד מ"ב) אמר רב אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה עכ"ל אלמא דמה דמפורש בתורה יש בו עדיפות וכ"ש דבר שכתוב כמה פעמים בתורה. וע' ברמב"ם ריש ה"ל אישות שכתב שקידושי כסף הם מדברי סופרים אף שהם מן התורה ע' במ"מ ובכ"מ שם.

וכן כאן מה שנא' בתורה ובארצכם לא תעשו אין מקרא יוצא מידי פשוטו (שבת ס"ג יבמות י"א: כ"ד). כל זמן שלא עקרו הדרש לגמרי. וממילא גם איסור סירוס איירי בא"י וחז"ל מרבין שג"כ חייב. אבל ארץ ישראל יש לו חומר שכתוב בתורה מפורש. ומצינו בכעין זה על הפסוק דברים (כ"ו י"ד) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו. ואיתא בגמ' סנהדרין דף כ"ז: דרישא דקרא מלמד דלא יומתו אבות בעדות בנים ורק סיפא דקרא מלמד שלא יומתו אבות בעון בנים. ומאי דאיתא במלכים ב' פרק י"ד שדרש הנביא גם רישא דקרא על האיסור שלא יומתו

חממות גוש קטיף

סימן ד בענין מכירה לגוי

בנים בעון אבות. שנא' ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו ימות ע"ש במפרשים. וכך מוכח שם בפסוק שהוסיף הנביא בביאור הקרא מילים "כי אם" איש בחטאו ימות. לבאר שגם רישא דקרא בא לומר זה ורואים דאף אחר הדרש. נשאר פשט הפסוק.

ואף דאם נאמר שאין הדרש יותר קל לדינא מ"מ כלפי ערמה שאינו עובר גוף האיסור ממש רק כעין גזר שבאים לבטל רצון התורה וכמו שהביא המ"ב בס"ס רמ"ו. אז כתוב מפורש בתורה מסתבר שהוא יותר חמור בענין זה ממה שבא מן הדרש, ומשום זה קאמר הגאון, דאפילו סירוס בחו"ל שבא רק מדרש, מ"מ אסור להערים. כ"ש שבת שכתוב מפורש בתורה ויותר מזה שכתוב כמה פעמים בתורה א"כ הדבר יותר חמור וכ"ש שאסור להערים.

סימן ה בביאור תשו' רב יוסף גאון.

שקועתק צמ' ד'

(א) להבין מציאות המעשה.

יש לעיין במעשה של ר' יוסף גאון. אי כונתו שהיה ממש שותף עם הגוי כמו שהוזכר בס' רמ"ה א"כ אם התנו מעיקרי מותר ע"ש. ואם לא התנה מעיקרי א"כ יכול לבטל השותפות ולחזור, ולהשתתף, ולמה לו, למכור לגוי כל ע"ש ולחזור ולקנות.

אלא נראה שלא היה כאן שותף ממש רק פועל וקורא לו שותף משום שעוסק עמו במלאכתו והגוי לא רצה לקנות חצי החנות או הישראל לא רצה למכור באופן שנשאר לו בתמידות שותף אלא הוא מכר לו בע"ש באופן טיאוריטי מכירה גמורה, דהיינו שעשה מעשה קנין להגוי התחייב לשלם וממילא כל הריחוק של שבת שייך לגוי, ואחר שבת קנה הישראל את כל החנות מן הגוי וממילא כל הריחוק של שבת קנה ג"כ מן הגוי, וחשב הישראל שאין כאן כלל ריחוק שבת של איסור ולא אמירה לנכרי. שהרי אילו גוי יש לו חנות ומרויח בשבת, וביום ראשון קונה ישראל את כל החנות בודאי מותר, שהרי נתרבה הריחוק כשהיה בקנין הגוי וא"כ ה"ה כאן.

אולם טען הגאון ז"ל, שכאן אחרת, כיון שלפני שבת היה של הישראל ואחר שבת קנה ג"כ בחזרה, ומה שהיה בשבת של הגוי, הוא רק ערמה. כיון שאין בדעת הגוי בתחילת קנינו להשאיר אצלו. ואין כלל דעתו לשלם ונחשב הכל ערמה. ונחשב כאילו החנות היה ג"כ בשבת של הישראל והגוי עובד בשביל הישראל, ולא מהני כאן לא קנין גמור ולא עידיים.

וע' סוף ע"ז לענין טבילת כלים שאם לקח משכון מגוי ורואה שדעת הגוי להחליט אצלו חייב בטבילה בודאי ואף שהגוי לא אמר לו מפורש זה, וכ"ש כשבשעת שמכר לו וזקף במלוה ואין לו שום סמיכת דעת לקבל הכסף רק החנות עצמו וגם יוע שדעת הגוי להחליט אצלו)

(ב) הסבר הלשונות

הנה רב יוסף גאון כתב על מי שמוכר חנותו או פרתו מכירה גמורה ע"י עידיים לגוי אחר שבת חוזר וקונה ממנו, שיש כאן איסור שבת וחילול ה'. וכו' ויש נפקא מינה גדולה בידיעת דברים אלו, שע"י כל איסורים אלו לא שייך לעשות צירופין להתיר בעוד סניפים אף את"ל שיש עוד סניפיו, כיון שעצם מעשה התעסקות המכירה הוא חילול ה' וכו' וכו' ואין שום נפקא מינה בזה אם היה סיבות אחרות שלא היו צריכים כאן המכירה

ועוד נפ"מ שאיסור חילול ה' וכל אינך המוזכרים כאן הם איסור תורה ויותר מזה שפוגעים ביסודי הדת, והם הרבה יותר חמור מעצם האיסור שלפעמים הוא רק איסור דרבנן. ולא שייך לומר ספק דרבנן לקולא

ויש בתשובה שלו כמה לשונות שכולם טעונים ביאור.

(א) מנהג של פושעי ישראל.

(ב) הוכר הדבר שבערמה עשו להתערם במצות.

חממות גוש קטיף

סימן ה בביאור תשובת ר' יוסף גאון

(ג) לנגוב דעת עליונה.

(ד) לנגוב דעת הבריות.

(ה) איסור שבת וחילול שבת.

(ו) חילול ה' בפני ישראל.

(ז) חילול ה' בפני גויים.

ונבאר באריכות

(א) מנהג של פושעי ישראל

ע' תוס' ריש ב"ב שכתב שאף בדיני ממונות שיש הרבה פעמים שאומרים הכל הולך לפי המנהג, מ"מ מנהגים גרועים שאין הולכים אחריו.

הנה באיסורין בדבר שיש מחלוקת, יש כלל כל מקום שהלכה רופפת הלך אחר המנהג. אולם כשמתגלה שהמנהג הוא טעות אין הולכים אחריו.

וכבר הביא כן המ"ב בס' תר"ץ סע' י"א בבה"ל פסק הפר"ח במנהגי איסור שמקורות בריטב"א שאין לילך אחר מנהג אף שנתפשט בכלל ישראל ונתסיד ע"פ גדולים ע' הריטב"א פסחים דף נ"א שכתוב שם בעניני מנהגים שאין רשות לבטלם וז"ל, וכתב עוד וז"ל (הריטב"א בשם הרא"ה) והדבר פשוט שאין משנתנו וכל הגמרא ועובדא אלא במנהג להחמיר אבל במנהג להקל לעולם אין חוששין לו ואפילו היה על פי גדולים שבעולם כל שנראה בו צד איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם שאין לנו אלא שופט שהוא בימינו ומיהו במקום שאין האיסור ברור והמנהג קבוע כבר עד שא"א לו (להעלו) [לבטל] נהי דליכא הכא משום סירכא דכותים דאי (מסתברא) [מסתרכי] להחמיר מסתרכי אפי' הכי כיון שאינן בני תורה ואין (בחבירו) [כח בידו] יש לו לעשות לעצמו בענין שלא יהא בדבר מחלוקת עד שיוכל להחזירם לאט לאט ואם הטענה מוכרע אין חכמה ואין תבונה נגד ה' עכ"ל (הגהתי ע"פ שו"ת הרדב"ז אלף קס"ה). עכ"ל הריטב"א.

(הוצא צדצ"ז אלף קס"ה הוצא צפר"ח ה"ל מנהגי איסור ס"ס י' הוצא צחתס סופר ס' קנ"ט הוצא צבה"ל ס' תר"ץ ד"ה ואין לנטל.)

ע' מעין זה בתשובת מהר"י קורקוס הובא ברמב"ם הוצאת פרנקל פ"ט מהלכות ביכורים ה"ל י"ט שהנהיגו מנהג ערמה לפטור עצמם מנתינת מתנות ע"י שפדאו המתנות בפרוטה ונתנו לכהן והמנהג נעשה ע"פ חכמים, ושאלו את המהר"י קורקוס אם המנהג נכון והשיב וז"ל תשובה, אם הראשונים כמלאכים או אנשים ואם הראשונים אנשים או תמורים ולא כחמורתו של ר' פנחס בן יאיר מ"מ מקום הניחו לנו להתגדר וכתר התורה מונח לכל הרוצה לזכות בו כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם עכ"ל ואז דחה המנהג בשתי ידים והרבה ראייות, אף שנעשה ע"פ חכמים וכתב בא"ד וז"ל ומוטל על כל איש אשר רוח א-לקים בקרבו להשתדל בביטול המנהג הרע הזה עכ"ל

וע' לשון הרמב"ן בספר הגאולה (קרוב להסוף בדפוס חדש דף רצ"ב) וז"ל והיה הא-לקים מצפה לתשובתנו אליו ולטובתו אלינו ומפני שנהגנו כמנהגנו נתן דינו המוצדק ומשפטו האמיתי להניחנו אל תכלית הקץ כי כן ראוי לכמונו היום וכן היה דעת החכמים ז"ל שהרבה קיצים נגזרו מתחילה לגאלתינו העתידה ותבין זה ממקצת דבריהם וממקצתם עצמם ז"ל שהיו מאמינים בגאולה שתהיה בימיהם לראותם צמיחת קרן לישראל כמעט עכ"ל

ומבואר בדבריו שעיקר הקילקול אשר בגללו צריך לחכות עד תכלית הזמן (היינו גאולת בעיתה) ולא יזכו לגאולת אחישנה, הוא משום שנהגנו כמנהגינו, והכונה בזה שאם מוכיחים הציבור לומר חזרו בכם ומראים להם בראיות ברורות שהדרך שהולכים אינו דרך התורה, הם משיבים כך נהגנו וכך נמשיך לנהוג, וכ"ש כשמחזקים עוד הדבר בשיטה שאין לשנות מנהג המקובל אף ע"י ראיות חזקות, וכל תוכחה שאומרים יש מגן וחסות "כבר נהגו מכמה דורות", וחושבים שע"י טענה זו ותירוץ זה פטורים מלשמוע, וממילא אין תקוה שיחזרו בתשובה, וכל התיקון יכול להיות דוקא אם משנים שיטה זו ומוכנים לבדוק הדבר וכשיכירו שחטאו יכופו את יצרם ויודו על האמת ויאמרו חטאנו אנחנו ואבותינו ונחזור בתשובה.

חממות גוש קטיף

סימן ה בביאור תשובת ר' יוסף גאון

וא"כ כוננת רב יוסף גאון ז"ל כאן לומר שאף אם יש מנהג כזה, אין אומרים כאן כל מקום שהלכה רופפת הלך אחר המנהג אלא אומרים שזה מנהג של פושעי ישראל ואסור לילך אחריו.

ב) הוכר הדבר שבערמה עשו להתערם במצות.

הנה אילו הגוי לא היה חוזר ומוכר, בודאי הכל בסדר, שהרי מותר לאדם למכור שורו או חנותו לגוי, אולם כיון שחזר וקנה ממנו לאחר שבת. הוכר שבערמה עשו. שהרי אין דרך לאדם שמוכר חנותו ביום אחד. שתיכף אחר יום חוזר וקונה. אלא ניכר הדבר שג"כ מתחילה כל אחד חשב בלבו שיחזור וימכור לו וכאילו התנו ביניהם, אף שבשעת מעשה המקח שהיה בשני עידים לא עשו שום תנאי ע"מ להחזיר וכדומה מ"מ שלפי המציאות לא היה כאן שום סיבה שהגוי ירצה לקנות החנות לחלוטין. ומה שבאמת כן קנה, היה רק להתערם במצות. דהיינו כדי שהישראל יכול לפתוח חנותו בשבת ולהרויח ריוח שבת. ע"י שיחזור וקונה לאחר השבת. והיינו שרוצה זה מה שהתורה אינו רוצה, רק עושה את עצמו כאילו עושה הדבר בסדר. אולם ההתר הוא רק אילו ג"כ לפי מציאות הדברים שייך לגוי. אבל כאן אין לגוי בעלות בפועל בחנות. רק בנייר, וזה נקרא ערמה. וזה נקרא להתערם במצות. ואף במקום שמן התורה חל הקנין אסור מדרבנן עכ"פ כדמבואר מראיות על איסור הערמה.

ואפשר להסביר במשל, ע' שבת פרק שני בענין ג' הגרים דאמר ליה הלל דסני עלך לחברך לא תעביד זהו כל התורה כולה ואידך פירושא זיל גמור וכתב שם רש"י ריעך ורייע אביך אל תעזוב דהיינו הקב"ה נקרא ריעך, וא"כ למדים כאן שצריך לנהוג עם הקב"ה כמו שהיינו רוצים שאחרים ינהגו איתנו. והיינו שצריך להבין מה הבורא ית' רוצה.

ואם למשל אחד שעושה עווגה וחסר לו סוכר ומבקש מן השני תביא לי שקית של סוכר, והביא לו שקית ריקה בלי סוכר, וטוען המבקש הרי בקשתי ממך שקית עם סוכר. השיב לו אמרת לי שקית של סוכר ולא שקית עם סוכר והרי הבאתי לך שקית. התרגו המבקש ואמר לו אתה צריך להבין שלא השקית שביקשתי רק את הסוכר והשקית הוא רק היכי תמצא שדרך כלל הסוכר נמצא בתוך השקית. ובודאי מי שהביא לו עבר על דברי חז"ל דסני עלך לחברך לא תעביד. וא"כ אפשר להבין איך להתנהג עם הקב"ה, ולא לעשות דברים חיצונים נוטלים מכל תוכן.

וכן נאמר (מלאכי א' ח') בן יכבד אב ועבד אדוניו ואם אב אני איה כבודי וגו' אמר ה' צב-קות לכם הכהנים בזוי שמי ואמרתם במה בזינו את שמך מגישים על מזבחי לחם מגואל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שולחן ה' נבזה הוא, וכי תגישון עור לזבוח אין רע וכי תגישון פסת וחולה אין רע. הקריבהו נא לפחתך היריצך או הישא פניך וגו' ומבואר שטענת הנביא היתה שלא למדו להתנהג עם הבורא עולם כדרך שמתנהגים עם אדם חשוב וכ"ש שצריך ללמוד שלא להתנהג עם הבורא עולם מה שאפילו אם אדם פשוט אין נוהגין.

וע' בחו"מ ס' צ"ט סע' ח' בהג"ה על איסור ערמה בין אדם לחבירו ובביאור הגר"א שם הרבה מקורות והמקור הוא בתשו' הרא"ש כלל ע"ח ג' וז"ל אחר כל הראיות על איסור ערמה בין אדם לחבירו וכן ביבמות פרק כ"ש (ק"י) הוא עשה שלא כהוגן אף אנו עושים לו שלא כהוגן כהנה רבות בתלמוד מכל הלן חזינן דכל הרוצה להערים להפקיע תקנת חכמים ולעשות לחבירו תחבולה לכדוהו חכמים בערמם ועמדו כנגדו להפר עצתו ולבטל מחשבתו הרעה ואנו נדון דבר מדבר ונלמד דבר מדבר כי חכמי התלמוד לא הספיקו לכתוב כל הנולדות העתידות לבא המתחדשות בכל יום אלא שהבאים אחריהם יוצאים בעקבותיהם ומדמין מילתא למילתא וכיוצא בזה ראיתי מרנא ורבנא מאיר ז"ל וכו' עכ"ל ושם מדובר בענין בין אדם לחבירו וה"ה בין אדם למקום ביסוד דסני עלך לחברך לא תעביד וכלול ג"כ הבורא עולם וכ"ש דברים שהם בפרהסיא ובפני כל העולם כולו.

ואף שמצאנו לפעמים בחז"ל שהתירו ערמה אולם אין למדים משם רק באותו מעשה וגם רק במידה ובמשקל שהם ראו ברוח קדשם שאינו פוגע ביסוד שורש המצוה

ולכן כל הערמות שהוזכרו בש"ס להתר כמו לענין למלוח כמה חתיכות חלב ביו"ט (ביצה יא:) וכן לחד מ"ד לענין להעלות אותו ואת בנו מן הבור זה רק במקום שנאמר מדין הם אמרו והם אמרו ואין למידיים מהם למקום אחר. וכמ"ש ברא"ש שבת פרק כ' ס' ה' שאין למידיים מהערמות מזה לזה. וכן הוא לשון הרמב"ם פ' כ"ג הל' ג', ומותר להערים בדבר זה. ומדויק לשונו בדבר זה ולא בדבר אחר.

חממות גוש קטיף

סימן ה בביאור תשובת ר' יוסף גאון

וכן הוא בתוס' הרא"ש שבת קלט: ובריטב"א החדשים שם. חידושי רשב"א ביצה יא: וז"ל הרשב"א שם, רב אדא בר אהבה מערים ומלח גרמא גרמא. ואין אומרים בהערמות זו דומה לזו דלגבי עיר התירו למלוח עליו לצלי' ואמרינן בירושלמי מלח הכא ומלח הכא עד דמלח כוליה, ואילו בפרקיה דלקמן גבי מי שלא הניח עירוב תבשילין אמרי' אסרי' ליה טפי ממזיד. ויש לי לו' בהערמות דהכא היינו דוקא בדברים שההפסד בא להן מחמת שמחת יו"ט, שלא מחמת פשיעתו במליחת העור ומליחת גרמא גרמא, דא"א לו לחתיכות שהוא צריך ליו"ט בלא שחיטה ויפסידו על כל שאר חתיכות הילכך שרי ליה הערמה אבל גבי ערוב בפשיעתו גרמא לו שלא הניח ערוב תבשילין או שנאבד ונאכל בפשיעתו שלא נשמר כראוי לפיכך אסרו עליו הערמה וכן כיוצא בזה, עכ"ל.

ג) לגנוב דעת עליונה.

הנה חטא זה מצאנו אצל קין שאמר (בראשית ד' ט') לא ידעתי השומר אחי אנכי, וכתב שם רש"י נעשה כגונב דעת עליונה.

וגניבת דעת הוא ג"כ אצל אדם שאסור לגנוב דעת הבריות אפילו של עכו"ם (חולין צ"ד חו"מ ס' שמ"ח סע' ב' וס' רכ"ח סע' ו')

אולם יש חילוק בין גניבת דעת הבריות ובין גניבת דעת עליונה.

שגניבת דעת הבריות, דהיינו שמרמה את השני והשני אינו יודע שמרמין אותו, אז החטא הוא שמטעה את השני, וזה רק חטא אחד, אולם בגניבת דעת עליונה יש כאן שני חטאים. אחד שמרמה את הבורא עולם אף אילו ח"ו יעלה על הדעת שהבורא עולם לא הרגיש את הרמאות.

שנית שבאמת הבורא עולם הרגיש הרמאות, וזה יסוד של האני מאמין העשירי, אני מאמין באמונה שלמה שהבורא ית' שמו יודע כל מעשה בני אדם וכל מחשבותם שני' היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם וא"כ במה שמרמה את הבורא עולם, כאילו ח"ו אינו מאמין שהבורא עולם מרגיש.

אולם כנראה שמה שע"פ אמת הבורא עולם יודע שמרמין אותו, לא נפטר עי"ז בחטאו הראשון שמרמה את הבורא עולם כיון שלפי דעתו הבורא עולם לא ידע מה מה שעושה, וחשב שהצליח לרמות את הבורא עולם, ממילא יש לו עונש על רמאות דלא גרע הבורא עולם מאדם אחר שאסור לרמות.

וראייה לדבר שהרי נקרא גונב דעת. ואילו לא היה עונש רק על חסרון האמונה, לא שייך לקרות גונב דעת. שהרי לא נגנב דעת הבורא עולם, אלא ודאי שהולכים לפי מחשבתו שיכול לגנוב דעת עליונה אף שע"פ אמת לא נגנב דעת עליונה בזה.

וכונת הגאון ז"ל בזה, שהוא בשעת המכירה כאילו אומר להבורא עולם, אני מכרתי החנות במכירה שלמה והכל בסדר, ורק בלבו חשבו שניהם שאח"כ יקנו בחזרה בודאי, ואין כאן בעלות בפועל כמו שאר בעלות רק על הנייר. ואין נפ"מ אם חל המכירה מן התורה או לא. סוף סוף הכל ערמה.

ד) לגנוב דעת הבריות.

איסור גניבת דעת הבריות מבואר בגמ'. (חולין צ"ד חו"מ ס' שמ"ח סע' ב' וס' רכ"ח סע' ו')

הנה כאן לא הפסיד שום אדם בזה. אולם רימה אותם, דהיינו שכלפי בני"א שצועקים עליו שאתה מחלל שבת ופותח חנותך בשבת, על זה הוא מרמה אותם ואומר, הרי מכרתי החנות בע"ש והכל בסדר, אולם יש טעות כיון שהדבר בערמה, לא נחשב כמכירה, ונמצא שרימה את כל הצועקים עליו.

וע' בזהוהר חדש נח במדרש הנעלם שכל עיקר גלות אדום מכח רמאות. וכמה צרות באות ע"י הנהגה בערמה

(וזהוהר חדש פ' נח דף כ"ג טור ב') א"ר אלעזר בא וראה כמה יש לאדם ללכת בדרך ישרה בא וראה מפני שנטל יעקב הברכות (ס"א הבכורה) מעשו ברמאות תדע לך שלא ניתן רשות לשום אומה בעולם להשתעבד בישראל זולתי אומה של עשו

חממות גוש קטיף

סימן ה בביאור תשובת ר' יוסף גאון

אפילו לא כמו שמתנהגין עם גוי, וזה גורם ח"ו להרס של כל היהדות, כי עיקר קיום היהדות הוא ע"י שרואים איך מחשיבים מצות התורה ואיך מוסרין נפשם על זה. ואם מתנהגים בצורה הפוכה, ח"ו הדבר בהיפוך.

ז) חילול ה' בפני גויים.

הנה אנו מצווים לקדש שם שמים ג"כ בפני גויים וכמו שכתוב (דברים ד"ו) כי היא חכמתכם ובינתם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי מי גוי גדול אשר לו א-לקים קרובים אליו כה' א-לקינו בכל קראינו אליו.

וע' בספורנו וז"ל כי מי גוי גדול, והטעם שראוי להקפיד שתהיו נחשבים ונבונים לעיני העמים הוא שהא-ל יתברך קרוב אלינו בכל קראינו אליו וזה יורה שבחר בנו מכל העמים, יחשבו אתכם העמים לסכלים יהיה חילול ה' באמור להם עם ה' אלה, עכ"ל.

וכונתו על הפסוק (יחזקאל לו כ) ויבואו אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו, ואחמול על שם קדשי אשר חיללהו בית ישראל בגוים אשר באו שמה: לכן אמר לבית ישראל כה אמר ה' א-לקים לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חיללתם בגוים אשר באתם שם וגו' ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם: וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גילוליכם אטהר אתכם

וע' לשון הרמב"ם בפה"מ סנהדרין פ"י בכת הראשונה

וע' בספר "אור לעמים" מהרב יואל שוורץ שליט"א במבוא וז"ל התפקיד להפיץ את אור האמת בעולם. מתפקידי עם ישראל להיות אור לגויים ככתוב (ישעיה מד"ו) אני קראתיך בצדק... ואתנך לברית עם לאור גויים. ונאמר (שם מ"ט ו') ויאמר נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצורני ישראל להשיב, ונתתיך לאור גויים להיות ישועתי עד קצה הארץ.

והעתיק שם מאמר הרב שמשון רפאל הירש ז"ל (האיגרת צפון ח') וז"ל על עם ישראל הוטל לשמור על תורת ה' בתוך האנושות ככהן בתוך בני עמו, לשמור עליה כגוי קדוש לעמוד בקדושתו ולא להתערב בתעלולי העמים או ללכת בחקותיהם אלא לשמור בחיים על קדושת האדם.

בתורה ומילוי רצון ה' הם יסוד חייו הקרקע מתחת לרגליו ומטרת קיומו, ועל כן אין לאומיותו תלוי בגורמין חולפין ואין אלו משמשין תנאי הכרחים לה, אבל על ישראל הוטל להתייבב כעם בין העמים, ובתור עם להראות לכל העמים שה' הוא השליט בעולמו הטוב והמיטב לעולם כולו, שאם רק נתמסר למלאות את רצונו בחיינו, נקבל מידיו בשפע רב את אותם האמצעים שבני אדם רואים בהם ברכה שהתמסרותנו לעבודת ה' יכולה לשמש יסוד איתן לכונן עליו את חיינו. עכ"ל.

הנה כונת רב יוסף גאון ז"ל שכשמוכרין לגוי חנות או הבהמה בצורה כזו, והגוי הזה רואה איך היהודי מתנהג עם הבורא עולם, ואיך יש חשיבות בעיני המצות, ואיך אין שכל במצות התורה, אז בעיניו כל עם ישראל כשחוק, כטפשות, וזה פועל בדיוק ההיפוך של תכלית כלל ישראל בבריאה להאיר רוח אמונה בעולם.

והרי אמרים בכל יום שמע ישראל ה' א-לקינו ה' אחד וכתב רש"י ה' שהוא א-לקינו עתה ולא א-לקי עכו"ם הוא עתיד להיות ה' אחד.

וא"כ אנו צריכים עכ"פ לדאוג, שלא יזדלזל כבוד שמים ע"י מעשינו בעיני הגויים,

ואם אנו מתקנין מעשינו ולא ניכשל בדברים אלו נזכה למה דמתפללים

ועל כן נקוה לך ה' א-לקינו לראות מהרה בתפארת עוזך להעביר גילולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון לתקן עולם במלכות ש-די. וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ, יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון, לפניך ה' א-לקינו יכרעו ויפולו ולכבוד שמך יקר יתינו, ויקבלו כולם את עול מלכותיך ותמלוד עליהם מהרה לעולם ועד, ונאמר

והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד

נגמר צעה"ת ערך ג' מנחם חז תשנ"ג, מהדורא שניה ד' תמוז תש"ס